

ІНДИВІДУАЛЬНА КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА В УКРАЇНІ (ЕЛЕМЕНТИ ПРАВОЛЮДИННОЇ МЕТОДОЛОГІЇ ІНСТИТУТУ)

© Кравчук С. М., 2016

Розглянуто інститут індивідуальної конституційної скарги та пропонує його застосування в Україні на підставі досвіду країн де він існує. Проаналізовано проблеми, пов'язані з реалізацією індивідуальної скарги та запропоновано способи їх вирішення. Звернуто увагу на необхідність законодавчих доповнень, змін як в організаційній структурі, так і в методах процесуальної діяльності Конституційного Суду України для впровадження цього інституту.

Ключові слова: індивідуальна конституційна скарга, методологія, верховенство права, права людини, Конституційний Суд України.

С. М. Кравчук

ИНДИВИДУАЛЬНАЯ КОНСТИТУЦИОННАЯ ЖАЛОБА В УКРАИНЕ (ЭЛЕМЕНТЫ ЧЕЛОВЕКОПРАВНОЙ МЕТОДОЛОГИИ ИНСТИТУТА)

Статья рассматривает институт индивидуальной конституционной жалобы и предлагает его использование в Украине на основании опыта государств где он существует. Совершает анализ проблем, связанных с реализацией индивидуальной жалобы и предлагает пути их решения. Обращает внимание на необходимость законодательных дополнений, изменений как в организационной структуре, так и в методах процессуальной деятельности Конституционного Суда Украины для внедрения этого института.

Ключевые слова: индивидуальная конституционная жалоба, методология, верховенство права, права человека, Конституционный Суд Украины.

S. M. Kravchuk

INDIVIDUAL CONSTITUTIONAL COMPLAINT IN UKRAINE (THE ELEMENTS OF HUMANISTIC METHODOLOGY INSTITUTE)

The article examines the institution of individual constitutional complaint and offers its application in Ukraine on the basis of experience of other countries where it exists. The analysis of the problems related to the realization of an individual complaint has been carried out. In order to introduce this institution the attention should be paid to the necessity of legislative supplements, changes in the organizational structure as well as in methods of judicial activity of Constitutional Court of Ukraine.

Key words: individual constitutional complaint, methodology, rule of law, human rights, the constitutional Court of Ukraine.

Постановка проблеми. У світовій системі конституційного судочинства існує три форми контролю, які тісно пов'язані з прагненням цього органу бути причетним до захисту прав людини – абстрактний контроль, конкретний контроль та індивідуальна конституційна скарга.

Аналіз суспільних прагнень практичного втілення інституту індивідуальної конституційної скарги в Україні та наукові обговорення цього питання заслуговують на особливу увагу і набули особливої ваги з моменту впровадження в наші життєводержавні реалії.

Згідно з нормами Конституції України кожному належить універсальне право на звернення до суду за захистом основних прав і свобод людини і громадянина. Сьогодні назріла потреба наукового ствердження не лише практичної можливості застосування в Україні інституту конституційної скарги в Україні, а й реальна потреба існування цього інституту. Чинне законодавство потребує доповнення та деталізації цього самого механізму. Те, що раніше здавалось далеким майбутнім, стало реальною потребою сьогодення, нагальним механізмом захисту основних прав та свобод людини і громадянина.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Спостереження та аналіз проблематики становлення цієї форми контролю свідчить про те, що були різні негативні тенденції, підходи та погляди щодо впровадження такої моделі для України [2]. Такий підхід завжди є закономірним явищем сприйняття всього нового і до певної міри “загрозою”, або ж “небезпекою” виходу за межі усталеної та реальної дійсності, тих механізмів та форм, що вже є дієвими та перевіреними.

Варто наголосити, що значна частина юристів Європи вважала, що оскільки захист прав і свобод є загальним обов'язком усіх судів, то введення конституційної скарги як спеціальної форми є недоречним правовим і фінансово витратним надлишком. Науковці вказували на майбутню переважаність судів в об'єктивно-правовому сенсі. Було велике прагнення “не заважати” зосередженню Конституційного Суду на визначальних питаннях суспільного життя. Вважали недоречним відволікати цей орган на так звані “другорядні питання”. Однак такий підхід суперечить утвердженню правової держави. [4]. Адже, насправді, її утвердження пов'язане і з процесуальною стороною її діяльності, яка б забезпечувала перманентний зміст держави як реального гаранта і захисника прав та свобод людини та громадянина (Впливає зі змісту статті 8 Конституції України)

Незважаючи на існування негативних поглядів та публікацій у багатьох країнах через кілька років після введення такого органу, як конституційний суд, вводився і інститут конституційної скарги. Зокрема, так було в Австрії, Греції, Іспанії, Португалії, ФРН. Цікаво, що в Італії така форма контролю взагалі не передбачена. Вона не існує ні на конституційному рівні, ні на законодавчому.

Формулювання цілі статті. Отже, на підставі наведеного вище вбачається, що проблема “конструювання” інституту індивідуальної скарги в Україні є сьогодні актуальною та досить важливою для науковців і викликає сьогодні неабиякий інтерес.

З приводу забезпечення царини прав та свобод під час здійснення своїх повноважень органами конституційного судочинства існує можливість здійснення ними таких основних процедур:

1) видання судових приписів щодо примусового здійснення основних прав (“хабеас корпус”, заборонувальний наказ, *mandamus* та ін.);

2) процедура “ампаро” у багатьох аспектах нагадує процедуру конституційної скарги і є головним засобом захисту основних прав людини. Наприклад, такі латиноамериканські країни, як Мексика, Перу, Еквадор, а також Іспанія. Головна відмінність від інституту конституційної скарги – рішення, яке приймає орган конституційного судочинства за індивідуальною скаргою заявника, має індивідуальні особливості та зміст і стосується лише позивача;

3) власне, безпосереднє застосування процедури індивідуальної конституційної скарги. Сьогодні продовжує зростати тенденція авторитету цієї моделі у всьому світі. Оскільки розширюються правові можливості захисту прав людини. Цей інститут слугує ще однією додатковою і досить ефективною хоча і специфічною гарантією конституційного права людини. Тому ми поставили за мету об'єктивувати окремі елементи методології цього інституту та передати власні суб'єктивні бачення та наукові передбачення.

Процедура індивідуальної конституційної скарги є оптимальною для застосування в Україні. Інститут індивідуальної конституційної скарги, перш за все, буде засобом захисту особи від суду,

який прийняв рішення на підставі закону, який суперечить праву людини в його природному сенсі. А також буде і захистом від виконавчої влади, яка застосувала такий закон. Це загалом сприятиме скасуванню законів, які порушують права людини. Тобто реальним механізмом охорони людини і від законодавчої влади. Адже, як стверджує крилатий вислів, не завжди буває правим той, у кого більше прав. Від помилок і відставання від “живого”, природного права людини об’єктивне право не застраховане у жодній державі.

Конституційна скарга стане звичайною формою звернення до органу конституційного судочинства, а специфіка, яка найбільше “лякає”, поглинеться часом і стане природною та звичною формою діяльності державного органу. Захист інтересів особи від “не справедливих” законів у результаті конкретного застосування стане реально можливим. Така форма відкриє будь-якій особі безпосередній доступ до органів конституційного судочинства. Права ж, проголошені в Основному Законі держави, буде ефективно захищати і відстоювати людина.

Інститут індивідуальної конституційної скарги слугуватиме значним засобом забезпечення демократії, основу якої становить свобода людини. А сама свобода завжди була рушійною силою в захисті прав людини. Закономірним і тіснішим стане взаємозв’язок усіх віток державної влади. А це, своєю чергою, є реальним утвердженням головного принципу правової держави як гаранта прав людини. Людина інтегрується в процес управління державою та суспільством під час вирішення суперечок зі законодавцем опосередковано через судовий орган держави. Люди держави наближуються до влади, самі стають певними її носіями і вірять у те, що можуть реально вплинути на людинорічність державного управління. Це “жива” продуктивна взаємозалежність особи та держави.

На конституційний суд держави, в якій існує інститут застосування індивідуальної конституційної скарги, завжди припадає більша частина роботи з погляду питомої ваги, ніж під час вирішення ним інших питань.

Форма контролю, яку ми розглядаємо, має певну специфіку щодо кола суб’єктів, предмета оскарження, процедури подання та прийому скарг до розгляду, юридичних наслідків прийнятих рішень. І це простір для роботи і вивчення з метою запозичення роботи судів та інших органів, де існує право на індивідуальну конституційну скаргу. Зокрема, серед західних країн це Німеччина, Австрія, Угорщина. Такий досвід є у Грузії та Росії. У разі впровадження цього інституту необхідно враховувати національні особливості, рівень правової культури громадян, рівень правового забезпечення. Окрім того, реформації потребує кадрова політика. Є потреба вивчення та запозичення динамізму роботи цих державних органів, а також аналізу тих змін, які відбулися в суспільстві завдяки існуванню цієї форми контролю.

Щоб уникнути перенавантаження судів, сама процедура подання скарги у всіх країнах супроводжується встановленням певних процедурних моментів. Встановлюються певні вимоги до форми та змісту. І це також “поле” для аналізу та узагальнення набутого державами досвіду, щоб підставно застосувати його в Україні.

Однією з найважливіших таких вимог стала, як і ми передбачали, вимога вичерпного використання всіх інших засобів правового захисту людини. Якщо ще не використані наявні у державі інші можливості для захисту, то доречною буде відмова у прийнятті такої скарги. Водночас необхідно проводити роз’яснювальну роботу щодо таких “інших” можливостей серед населення. Попри все, подання конституційної скарги, все ж таки, вимагатиме відповідного професійного рівня та фахових знань для звернення. Суперечки з приводу права вимагають компетентності, а не лише інформованості. Але саме право на звернення необхідно закріпити за будь-якою особою, а надалі вона вже сама вирішуватиме потребу передачі реалізації цього права не тільки законному представнику, а й адвокату.

Очевидно органи конституційного судочинства у конфліктну ситуацію будуть втручатися у виняткових випадках, але це так чи інакше впливатиме на усунення суб’єктивістських підходів до вирішення суперечок суддями судів загальної юрисдикції. Це буде також певним засобом для досягнення в майбутньому гендерної рівності в спорі про право. Як свідчить практика, часто суддя-чоловік, під час вирішення судового спору підсвідомо “приймає” сторону чоловіка, а не жінки і

навпаки, за умови, що учасником процесу є особи різних статей. Відвід судді за цією підставою є неможливим. Однак можливість майбутнього звернення задля визнання “несправедливості” правової норми, відсутності у ній правозахисних моментів, коли порушене природне право цього вимагає, буде позитивним досвідом скасування такої реальної негативної практики в державі та додатковим засобом досягнення гендерної рівності у суспільстві. А сам орган конституційної юрисдикції отримає досвід та реальне знання правозастосовної практики у державі, а отже, зможе зробити певні узагальнення. На підставі них він навіть зможе певним чином скерувати цю практику своїми рішеннями.

Очевидно, що в Україні, зважаючи на національні традиції, буде встановлено сплату мита, як це трактують у багатьох інших державах. Хоча наявна і безкоштовна практика. Можна передбачити повне або часткове відшкодування витрат, за умови обґрунтованості та задоволення скарги заявника.

Питання, порушене в скарзі, повинне мати принципово важливе конституційно-правове значення. Така додаткова умова фігурує у Конституції Австрії. [1].

Саме обґрунтування в скарзі має бути переконливим та завідомо перспективним [3]. Для особи має існувати реальна загроза порушення права, що впливає з оскаржуваного акта.

Задоволення індивідуальної скарги тягне за собою втрату сили всього неконституційного нормативно-правового акта або його частини з моменту опублікування відповідного рішення Конституційним Судом України. Винятком можуть бути тільки закони, що регулюють кримінально-правові відносини, які можуть бути визнані Конституційним Судом України неконституційними і такими, що не мають юридичної сили з моменту їх вступу в дію.

Висновки. Отже, основні передбачувані позитивні положення впровадження інституту індивідуальної конституційної скарги в Україні:

- 1) можливість захисту особи від суду через інститут індивідуальної конституційної скарги;
- 2) опосередкований захист від державної влади;
- 3) скасування правових норм, які суперечать правам людини та порушують їх;
- 4) формування ширших правозахисних бачень та свободи в суспільній свідомості через впровадження інституту індивідуальної конституційної скарги;
- 5) інтегрування людини у процес управління державою та суспільством під час вирішення суперечок зі законодавцем;
- 6) формування віри у можливість реального впливу на людиномірність державного управління;
- 7) потреба врахування національних особливостей та традицій під час впровадження інституту індивідуальної конституційної скарги;
- 8) можливість аналізу правозастосовної практики Конституційним Судом України та подальшого впливу на неї через свої рішення.

Окрім вищенаведеного, необхідно наголосити, що практичне застосування індивідуальної конституційної скарги потребує значних змін у державі, змін в організаційній та кадровій структурі Конституційного Суду, процесуальних методах його роботи. Це зумовить зміни у суспільстві та істотно вплине на рівень правосвідомості населення. Конституційна скарга стане істотним кроком до свободи і надасть кожному відчуття творця для утвердження своїх природних прав і разі їх порушення.

Позитивним і перспективно обладаним є те, що в Україні сьогодні вже реально реформовано Конституцію України і внесено інститут конституційної скарги. Втілено новелу, яку запропонували автори законопроекту № 3524 “Про внесення змін до Конституції (щодо правосуддя)”. Робота з індивідуальною конституційною скаргою – це та ланка діяльності, якої не вистачає і яка має наблизити Україну до еталона правової держави. Але детальний результат запровадження цього механізму в нас на практиці та його наслідки, а також наслідки самого рішення Конституційного Суду України для скаржника та для суб’єкта законодавчої ініціативи ще

невідомі нікому. Закону, який би регламентував ці відносини, ще не створено. Хоча і очікується. Важливо з цим не зволікати.

На завершення, доречно ще раз нагадати, що такий інститут передбачено у законодавстві більшості країн Європи та інших країн світу. В Україні питання запровадження конституційної скарги розглянуто ще у проекті Конституції України від 26.10.1993 р., який передбачав право громадянина України на звернення зі скаргою щодо конституційності законів та інших нормативних актів. Що ще раз доводить неспростовну суспільну аксіому, що нове – це часто старе, про яке забули.

Конституційна скарга забезпечить можливість зворотного впливу індивідів та їхніх об'єднань на публічну владу у разі державного свавілля, протистояння конституційному правопорядку, які могли б суперечити принципу верховенства права [6].

1. Візер Б. *Захист прав людини в сучасному світі*. – М., 199. – С. 36–52. 2. *Государственное право Германии*. М., 1994. – Т. 1. – С. 136–137. 3. Ледях И. А. *Защита прав человека как функция конституционного правосудия* // <AUDITORIUM.RU>. 4. Тесленко М. *Окремі питання взаємодії Конституційного Суду України і судів загальної юрисдикції в аспекті надання ефективного правового захисту* // *Вісник Конституційного Суду України*. – 2004. – № 1. – С. 110–120. 5. Гультай М. *Конституційна скарга забезпечує можливість зворотного впливу індивідів на публічну владу у разі державного свавілля* // *Юридична газета online, всеукраїнське щотижневе професійне юридичне видання*. – 24 лютого 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jur-gazeta.com/interview/konstituciyna-skarga-zabezpechue-mozhlivist-zvorotnogo-vplivu-individiv-na-publichnu-vladu-u-razi-de.html>

REFERENCES

1. Vizer B. *Zakhist prav lyudini v suchasnomu sviti* [Protection of human rights in the modern world]. Moscow, 199... . 36–52 p. 2. *Gosudarstvennoe pravo Germanii* [Public Law in Germany]. Moscow, 1994. 136–137 p. 3. Ledyakh I. A. *Zashchita prav cheloveka kak funktsiya konstitutsionnogo pravosudiya* [The protection of human rights as a function of constitutional justice]. Available at: <AUDITORIUM.RU>. 4. Teslenko M. *Okremi pitannya vzayemodii Konstitutsiynogo Sudu Ukraini i sudiv zagal'noi yurisdiktsii v aspekti nadannya effektivnogo pravovogo zakhistu* [Some interaction Constitutional Court of Ukraine and courts of general jurisdiction in terms of providing an effective remedy]. *Visnik Konstitutsiynogo Sudu Ukraini – Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine*, 2004, Vol. 1, pp. 110–120. 5. Gul'tay M. *Konstitutsiyna skarga zabezpechue mozhlivist' zvorotnogo vplivu individiv na publichnu vladu u razi derzhavnogo svavillya* [The constitutional complaint provides an opportunity to reverse the impact of individuals to public authorities in case of state tyranny]. *Yuridichna gazeta online, vseukrains'ke shchotizhneve profesiyne yuridichne vidannya – Legal newspaper online, nationwide weekly professional legal edition*, 2016 (in Ukrainian). Available at: <http://jur-gazeta.com/interview/konstituciyna-skarga-zabezpechue-mozhlivist-zvorotnogo-vplivu-individiv-na-publichnu-vladu-u-razi-de.html>.